

УДК 330.341.1

ФОРМУВАННЯ КОМПЛЕКСУ ЗАХОДІВ СПРЯМОВАНИХ НА ПОПЕРЕДЖЕННЯ ФІНАНСОВОЇ КРИЗИ ВІТЧИЗНЯНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Благой В.В., Базарнова Є.О.

Харківський національний університет будівництва та архітектури

Досліджено теоретичні питання формування заходів щодо попередження фінансової кризи вітчизняних підприємств. Розкрито методичні засади оцінки та прогнозування кризових станів фінансової системи підприємства. Проведено аналіз існуючих заходів щодо діагностики та аналізу фінансового стану підприємства. Вироблено теоретичні та практичні рекомендації щодо вдосконалення методики оцінки фінансового стану підприємства, а також підвищенню рівня їх платоспроможності та прогнозування імовірності банкрутства.

Ключові слова: фінансовий стан, діагностика, аналіз, методика, фінансова криза, моніторинг.

Постановка проблеми. В умовах трансформаційної економіки виникає ціла низка проблем, які носять, з одного боку, загальний характер щодо розвитку економіки України, а з іншого – визначають головні напрямки удосконалення розвитку підприємств. В умовах трансформації національної економіки кожне українське підприємство зацікавлене у формуванні стійкого фінансового механізму своєї діяльності. При цьому фінансовий стан підприємства є об'єктом інтересів як внутрішніх, так і зовнішніх суб'єктів господарювання. Стійке фінансове становище підприємства формується впродовж усієї його фінансово-господарської діяльності. На основі оцінки фінансового стану розробляється процес управління фінансовими ресурсами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процес управління фінансовою діяльністю підприємства ґрунтується на певному механізмі, який прийнято називати фінансовим (або, як вважає дехто з авторів, фінансово-кредитним). У літературі існують деякі розбіжності щодо тлумачення фінансового механізму. Так, О.Л. Дробозіна у своєму підручнику пише: «Фінансовий механізм є системою встановлених державою форм, видів і методів організації фінансових відносин», а далі пропонує підрозділяти його на директивний (обов'язковим учасником якого є держава) і регульовальний, що застосовується для організації внутрішніх господарських відносин на підприємстві. Такий підхід дає змогу чітко вирізнити зовнішні й внутрішні чинники регулювання фінансових відносин. У працях українських учених С.Я. Огородника і В.М. Федосова фінансовий механізм визначається як фінансово-кредитний, що пов'язано з поглядом на категорію кредиту як складову економічної категорії «фінанси», але форми прояву вищезазначених механізмів майже тотожні, різниця полягає лише у визначенні структури, яка в останньому випадку містить такі складові, як фінансове забезпечення й фінансове регулювання.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми. Значні розбіжності у визначенні фінансового механізму полягають у різному тлумаченні окремими авторами змісту цього поняття: чи розглядається воно як форма реалізації фінансової політики, чи як категорія фінансового управління, чи як методи або навіть інструменти фінансового впливу. Досі однозначної

думки з цього приводу не було. Отже, спираючись на наведені дослідження й тлумачення сутності фінансового механізму, викладемо свій погляд на цю проблему, яка для України досить актуальна, бо однією з проблем стимулювання розвитку економічних процесів, досягнення стійкого економічного зростання є перманентна фінансова криза підприємств України, яка визначає хронічний дефіцит грошових ресурсів підприємств.

Мета статті. Розгляд теоретичних, методичних та практичних питань використання економічного аналізу в прогнозуванні фінансового стану і попередженні фінансової кризи вітчизняних підприємств.

Виклад основного матеріалу. При проведенні діагностики фінансового стану багато авторів виділяють кілька класів об'єктів за ознакою рівня ризику втрати фінансової стійкості підприємством. Критерієм цієї ознаки доцільно обрати рівень забезпеченості власними фінансовими ресурсами основних і оборотних фондів підприємства, який буде визначати тип політики фінансування. Залежно від того, яка частка продуктивного капіталу фінансується за рахунок власних джерел, пропонується виділяти чотири класи із різними рівнями забезпеченості власними коштами процесу відтворення.

Своєчасна і регулярна економічна діагностика основних аспектів фінансової діяльності підприємства, важливою складовою якої є механізм фінансового забезпечення, дає змогу знизити ймовірність виникнення кризових фінансових ситуацій і сприяє стабілізації виробничо-господарського процесу.

Таким чином, проведені дослідження доводять, що фінансова криза, неплатоспроможність, банкрутство підприємств являються явищами розповсюдженими в економіці України і значної мірою впливають на її фінансовий стан. Тому необхідна розробка та впровадження комплексу заходів щодо оцінки фінансового стану та попередження фінансової кризи вітчизняних підприємств, а також підвищенню рівня їх платоспроможності.

В нинішніх умовах сучасної української економіки, багато підприємств зіштовхуються в процесі свого розвитку з визначеними проблемами і труднощами економічного характеру. Це обумовлено нестабільністю економічної ситуації в Україні. Дійсна, дуже складна економічна обстановка характеризується типовими проблемами для

сучасного етапу переходу до світових стандартів господарювання і загальною фінансовою нестабільністю. Інформація про потенційну нестабільність зовнішнього середовища, як правило, найменш повна і достовірна, оскільки неможливо з досить високим ступенем точності пророчити імовірність появи різних форс-мажорних обставин. Прикладами тому можуть служити раптово виникаючі кризові стани на фінансових ринках, що потрясли світову фінансову систему в останній час, що негативно позначилися на фінансовому положенні України. Також, як показує досвід, політичні особливості України мають дуже щільний зв'язок з економічним життям країни.

Дуже часто неможливо відразу розпізнати крапки в яких закінчується одна і починається інша фаза життєвого циклу підприємства.

Крім перерахованих вище проблем, головним є вибір парадигми, якого необхідно дотримуватися при описі життєвого циклу підприємства. У приведених вище прикладах в основі опису життєвого циклу підприємства використовувався механістичний підхід.

Поряд із механістичним підходом до вивчення процесу явищ у світі (включаючи економіку) останнім часом усе більше застосування в різних областях здобуває синергетична парадигма [1].

Особливий інтерес представляє використання синергетичного підходу до дослідження фази кризи фінансової системи підприємства. Згідно синергетичної парадигми за допомогою невеликого числа параметрів порядку (перемінних, котрі підкоряють собі рух системи) можна описати саму складну із систем. Коли значення параметрів порядку близькі до граничного (критичного), досить незначного впливу на систему для того, щоб вона стрибком перейшла з існуючого, що став хитливим до нового стійкого стану. У таких критичних поворотних пунктах траєкторії розвитку системи – крапках біфуркації (розгалуження) – відбувається вибір альтернатив подальшого руху.

Згідно синергетичному підходові процеси самореалізації будуть очевидні лише в критичних зонах, тоді як у проміжках між ними відбувається спокійний рух у стані динамічної рівноваги, що підкоряється детерміністичним законам [2].

Таким чином, ґрунтуючись на викладеному вище, можна сформулювати такі основні принципи синергетичного підходу до опису життєвого циклу підприємства:

- зовнішнє середовище впливає на діяльність підприємства, не викликаючи значних змін у його життєвому циклі доти, поки параметри його порядку не досягнуть критичних значень, після чого в крапці біфуркації виникає кілька напрямків (можливостей) життєвого шляху підприємства;

- подальший розвиток життєвого шляху підприємства в крапці біфуркації залежить від випадкових факторів, що діють на нього в той момент;

- до крапки біфуркації (початку критичної зони) життєвий шлях підприємства розвивається по детерміністичним законам.

Приведене вище дослідження, принципи синергетичного підходу до опису життєвого циклу підприємства, дають можливість сформулювати наступні основні положення концепції попередження фінансової кризи підприємства:

- підприємство може бути платоспроможним як у фазі росту, так і фазі стагнації свого життєвого циклу;

- підприємство може бути неплатоспроможним як у фазі стагнації, так і фазі спаду свого життєвого циклу;

- підприємство у фазі росту, фазі стагнації і початку фази спаду підкоряється детерміністичним законам розвитку. Тому з визначеним ступенем імовірності можна розпізнати його платоспроможність або неплатоспроможність;

- крапку біфуркації і наступні можливі фази життєвого циклу підприємства розпізнати практично не представляється можливим через невизначеність випадкових факторів, що у цей момент можуть на нього впливати. У зв'язку з цим не можна точно розпізнати і спрогнозувати такі фази життєвого циклу підприємства: неспроможність, банкрутство, реорганізація, поглинання і злиття.

Теорія катастроф може задалегідь виявити латентні кризові ознаки у фінансовій системі підприємства та загальну кризу, що насувається.

У процесі самоорганізації можливий один простий випадок, коли система перескакує від одного аттрактора до іншого (ці різкі переходи іноді називають змінами фаз). Цією властивістю володіють так звані градієнтні динамічні системи.

Подібний математичний опис стрибкоподібних змін поведінки системи у фазовій площині і дає елементарна теорія катастроф.

Теорія катастроф являє собою дослідницьку програму вивчення і прогнозування нестійкості різних систем. Таку назву вона одержала тому, що втрата стійкості по своїх проявах може бути катастрофічною, навіть якщо не приведе до загибелі або руйнування системи, а лише обумовлює перехід до іншої траєкторії розвитку [3].

Стосовно фінансової стану підприємства, можна проаналізувати поведінку деяких показників, та дати прогноз стосовно кризового розвитку фінансової системи підприємства.

Процес первісного антикризового фінансового управління підприємством базується по наступних двох основних етапах:

1. Здійснення постійного моніторингу фінансового стану підприємства з метою раннього виявлення симптомів фінансової кризи. Такий моніторинг організується в рамках загального моніторингу фінансової діяльності підприємства як самостійний його блок з метою виявлення ранніх ознак можливої фінансової кризи.

На першій стадії в системі загального фінансового моніторингу встановлюється особлива група об'єктів спостереження, що формують можливе «кризове поле», тобто параметрів фінансового стану підприємства, порушення яких свідчить про кризовий його розвиток.

На другій стадії в розрізі кожного з параметрів «кризового поля» формується система показників, що спостерігаються – «індикаторів кризового розвитку». У систему таких індикаторів включаються як традиційні, так і спеціальні фінансові показники, що відбивають різні симптоми передкризового фінансового стану підприємства або його фінансової кризи.

На третій стадії визначається періодичність спостереження показників – «індикаторів кризо-

вого розвитку». Як правило, показники цієї групи спостерігаються з найбільш високою періодичністю в загальній системі фінансового моніторингу. Більш того, у періоди високої динаміки факторів зовнішнього фінансового середовища, що реалізують погрозу фінансової кризи підприємства, основні з цих показників вимагають щоденного спостереження.

На четвертій стадії за результатами моніторингу визначаються розміри відхилень фактичних значень показників – «індикаторів кризового розвитку» від передбачених (планових, нормативних).

На п'ятій стадії проводиться аналіз відхилень показників по кожному з параметрів «кризового поля». У процесі аналізу встановлюється ступінь відхилень, що викликали їхні причини, а також можливий вплив таких відхилень на кінцеві результати фінансової діяльності.

На шостій стадії за результатами моніторингу здійснюється попередня діагностика характеру розвитку фінансової діяльності підприємства і його фінансового стану. У процесі такої діагностики констатується «нормальний», «передкризовий» або «кризовий» фінансовий стан підприємства.

2. Розробка системи профілактичних заходів щодо запобігання фінансової кризи при діагностуванні передкризового фінансового стану підприємства. Антикризисне фінансове управління підприємством на цьому етапі характеризується як «управління по слабких сигналах», носить переважно превентивну спрямованість.

На першій стадії оцінюється можливість запобігання фінансової кризи в умовах майбутньої динаміки факторів зовнішнього і внутрішнього фінансового середовища підприємства.

На другій стадії в залежності від результатів такої оцінки диференціюються напрямки дій – їхня спрямованість на запобігання фінансової кризи або на зм'якшення умов його майбутнього протікання (якщо в силу активного впливу факторів зовнішнього фінансового середовища запобігти фінансової кризи не представляється можливим).

На третій стадії розробляється система превентивних антикризових заходів, спрямованих

на нейтралізацію погрози фінансової кризи. Основними з таких превентивних заходів є: скорочення обсягу фінансових операцій на найбільш ризикованих напрямках фінансової діяльності підприємства; підвищення рівня внутрішнього і зовнішнього страхування фінансових ризиків, зв'язаних з факторами, що генерують погрозу фінансової кризи; реалізація частини зайвих або невикористовуваних активів підприємства з метою збільшення резервів фінансових ресурсів; конверсія в грошову форму дебіторської заборгованості та ін.

На четвертій стадії за результатами реалізації превентивних антикризових заходів визначається їхня ефективність (за рівнем досягнення поставлених цілей) і при необхідності приймаються додаткові заходи.

Висновки і пропозиції. На практиці оцінка показників, які можуть сигналізувати про наявність кризових ознак базується на узагальнених оцінках експертів, на спостереженні динаміки його розвитку, прогнозах еволюції середовища. Для подолання недоліків, пов'язаних з суб'єктивністю оцінок вказаних методів, нами запропоновано користуватися індикаторами, які приведені в економічній літературі та нормативних актах.

Розв'язання цих рівнянь та проекція цих рішень на площину координат досліджуваних нами систем дозволяють нам отримати множину катастроф для цих систем. Тобто, ми отримаємо зону катастрофічного хитливого розвитку систем «поточні витрати – прибуток», «обігові кошти – прибуток» та «виручка – прибуток», досягнення якої буде означати можливий стрибкоподібний перехід до іншої траєкторії розвитку.

Необхідність здійснювати постійний моніторинг фінансового стану підприємства з метою раннього виявлення показників для оцінки наявності фінансової кризи. Такий моніторинг організується в рамках загального моніторингу фінансової діяльності підприємства як самостійний його блок з метою виявлення ранніх ознак можливої фінансової кризи.

Список літератури:

1. Благой В.В. Синергетичний підхід до дослідження фази кризи фінансової системи підприємства / В.В. Благой, В.В. Благой, І.Ю. Марченко, К.Г. Романченко // Вісник національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків: НТУ «ХПІ». – 2015. – № 25(1134). – С. 39-43.
2. Николис Г., Пригожин И. Самоорганизация в неравновесных системах: От диссипативных структур к упорядоченности через флуктуации / Г. Николис, И. Пригожин // М.: Мир, 1979. – 512 с.
3. Арнольд В.И. Теория катастроф / В.И. Арнольд // Едиториал УРСС, 2004. – 128 с.

Благой В.В., Базарнова Е.А.

Харьковский национальный университет строительства и архитектуры

ФОРМИРОВАНИЕ КОМПЛЕКСА МЕРОПРИЯТИЙ, НАПРАВЛЕННЫХ НА ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ ФИНАНСОВОГО КРИЗИСА ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация

Исследованы теоретические вопросы формирования мер по предупреждению финансового кризиса отечественных предприятий. Раскрыто методические основы оценки и прогнозирования кризисных состояний финансовой системы предприятия. Проведен анализ существующих мер по диагностике и анализа финансового состояния предприятия. Произведено теоретические и практические рекомендации по совершенствованию методики оценки финансового состояния предприятия, а также повышению уровня его платежеспособности и прогнозирования вероятности банкротства.

Ключевые слова: финансовое состояние, диагностика, анализ, методика, финансовый кризис, мониторинг.

Blagoy V.V., Bazarnova E.A.

Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture

FORMATION OF THE COMPLEX OF ACTIVITIES DIRECTED TO PREVENT THE FINANCIAL CRISIS OF NATIONAL OF ENTERPRISES

Summary

The theoretical question of forming measures to prevent the financial crisis of domestic enterprises. Reveals methodological principles of assessment and prediction of the crisis of the financial system of the company. The analysis of existing measures for diagnosis and analysis of financial condition. Produced theoretical and practical recommendations on improve methodology for assessing the financial condition of the company and increase their level of solvency and bankruptcy probability prediction.

Keywords: financial condition, diagnosis, analysis, methodology, financial crisis, monitoring.